

MÕTTEID ARVO PÄRDI 70. SÜNNIPÄEVALE PÜHENDATUD ÜRITUSTEST Rakvere Arvo Pärdi festival 2005

KERRI KOTTA, GERHARD LOCK

Muusika nagu iga teinegi kunstivaldkond vajab oma heeroeid. Arvo Pärtil võib pidada tänapäeva kunstmuusika üheks favoriidiks nii Eestis kui ka mujal maailmas. Vähemalt eesti muusika avalikus diskursuses näib tema positsioon olevat niivõrd kõikumatu, et kriitilisemad küsimused helilooja muusika väärtusest ja sisust siin tavaliselt enam käsitlemist ei leia – Arvo Pärt kui klassik näib olevat avalikkuse teadvuses kindlalt kinnistunud.

Kuna elatakse kaubamärkide maailmas, siis on paratamatu, et ka helilooja isik ning tema muusika kaubamärgistuvad. Paraku kaubamärgistub ka Arvo Pärt – isikupärase ja teistest selgelt eristuvana on heliloojat kultuurimaastikul võrreldes mõne teise helikunstnikuga suhteliselt lihtne positsioneerida. Ja seda viimast on tegelikult ka palju tehtud. Mistõttu on hämmastav, et Eestis leidub veel inimesi, kes Arvo Pärdi kui kultuurilise (kauba)märgi sisu ei tunne. Kuid just nimelt midagi sellist võis kogeda helilooja juubelifestivali reklaamiva kuulutuse puhul, kus maineka reklaamifirma kujundaja kasutas Arvo Pärdi nime edasiandmisel kokakoola kaubamärgile iseloomulikku kirjatüüpi. Sellise kas teadliku või ebateadliku tegevuse

tulemusena segati kokku kaks erinevat tähendusvälja – massi- ja elitaarse kultuuri väli. See paljastab aga omakorda nii või teisiti agressiivse turunduse hoolimatuse „toote“ enda sisemise kvaliteedi vastu. Võib küsida, kas oleks selline asi olnud võimalik mujal maailmas? Kas peegeldub selles meie praeguse maailma kunstiväärtustamise mall või oli see ainult provintslik apsakas? Ühelt poolt võib mõnevõrra valulist reaktsiooni reklaamile käsitleda protestina väärtushinnangute hägustumise ja kultuurituse vastu. Kuid samas on sellisel reaageeringul aspekte, mida võib interpreteerida ka küünilisemalt – Arvo Pärdi kui kindla sihtgrupi toote turustamisele ei tule kindlasti kasuks selle sidumine hoopis teistsugust kultuuri esindava tootega. On ka tõenäoline, et mõne teise helilooja puhul oleks kokakoola kaubamärgile iseloomuliku kirjatüübi kasutamine olnud ehk lihtsalt maitsetus, Arvo Pärdi puhul klassifitseerus see aga pea-aegu pühaduseteotuseks, ebaeetiliseks teoks.

Näib, et Arvo Pärdiva kaasas käiv muusikalise pühaku kaubamärk on temast rääkides sageli olulisim ja see teeb temast kui lihtsalt heliloojast ja muusikust rääkimise raskemaks. See on võib-

olla ka põhjus, miks akadeemilisemad ringkonnad jäävad Arvo Pärdi muusika teatavatest aspektidest rääkides sageli reserveerituks.

Kuid **Rakvere Arvo Pärdi festivali 2005** kontsertidest rääkides ei saa helilooja loomingu ekstramuusikalisest küljest siiski mööda minna. Festivalil valitsemis teatav religioosest osadustundest küllastunud atmosfäär, mida võimendasid publiku entusiasm ja osaliselt ka kontsertide toimumise paigad.

Festival, mis võimaldas Rakvere linnal end kultuurikaardil taas esile tõsta, toetus helilooja nelja vaimuliku suurteose ettekandele; kõlasid „Passio” Rakveres ja Paines, „Stabat mater” Rakveres ja Tallinnas, „Miserere” Rakveres, Pärnus, Tartus ja Tallinnas ning „Kanon pokajanen” Rakveres. Lisaks nimetatud suurteoste ettekannetele toimus ka mitu kammerlikuma iseloomuga kontserti, mis, kuigi samuti justkui helilooja sünnipäevale pühendatud, Arvo Pärtil sisulises mõttes tegelikult oma keskmesse ei seadnud. Olgu siin nimetatud eelkõige **Christopher Bowers-Broadbenti** oreliohtut Tallinnas Niguliste kirikus ning „**Tobiase kvarteti**” õhtut Tallinna raekojas.

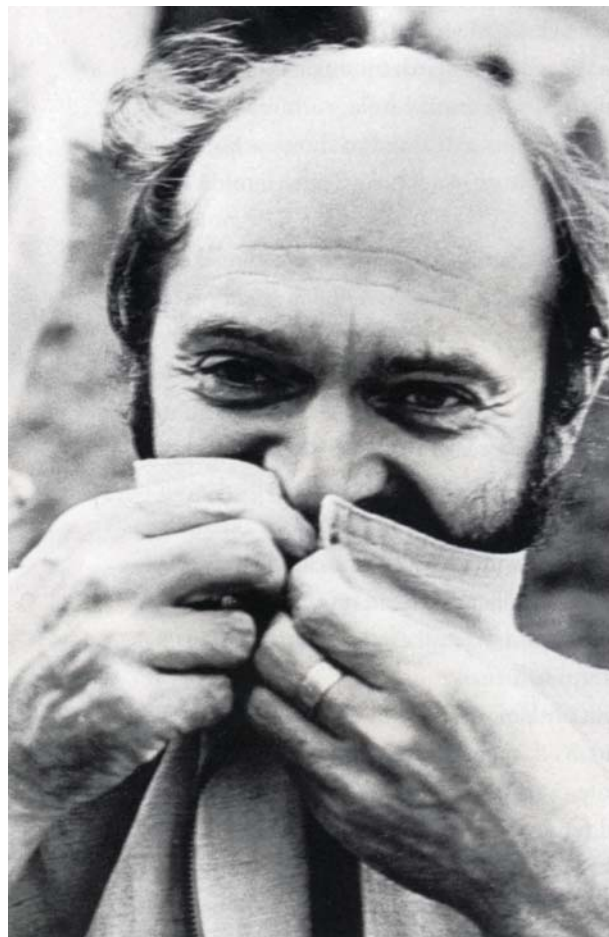
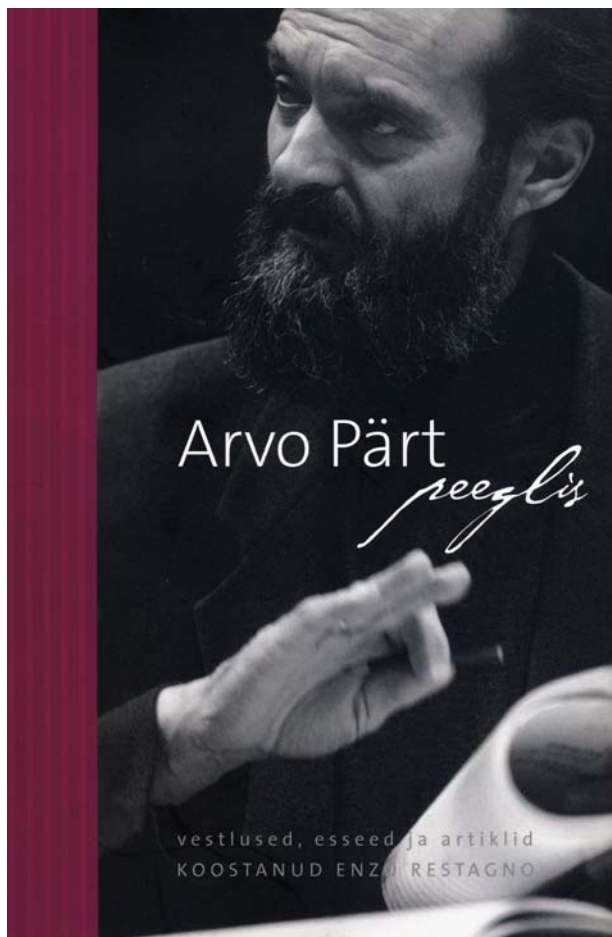
Arvo Pärdi suurteoste ettekannetest

Festivali avakontsert toimus 11. septembril Rakvere Kolmainu kirikus, kus ettekandele tuli Johannese evangeeliumil põhinev „**Passio**” (1982). Pärdi muusikat pole selle sissepoole pööratuse tõttu teatavasti lihtne esitada, see nõuab loojale iseloomulikku heli- ja kõlamaailma sisse elamist. Tähtsad on helidevahelised „energeetilised” suhted ja tämber. Helilooja on teoses „Passio” küll loobunud välistest, semantilisest tähendust kandvatest võtetest, kuid dramaatilisel olulised hetked on seda tugevamalt artikuleeritud teose instrumentatsioonil ja dünaamikas. Interpreet ja kuulaja, kes on valmis kõigi meeltega

sellesse muusikasse süvenema, leiavad end justkui üksinda ebamaises ja meditatiivses kõlamaailmas. Eriti teose epi loog pärineb oma täisvärvilise ja pehme kõlaga just nagu teisest maailmast. Selles teoses on meile assotsiatsioonidena kangastuv tuttav kõlamaailm tõstatatud „kõrgemale tasandile”, kehastudes imeliseks, „paradiislikuks” ja rahu maailmaks, milleni jõudmine on kõigi kannatuste eesmärk. „Passio” mažoorisel lõppakordil (*D*-duur kolmkõla) on sarnane „puhastav” mõju Penderecki „Luuka passiooni” (1965/66) mažoorse lõppakordiga.

Publiku suure hulga tõttu oli topelt-rõdudega Rakvere Kolmainu kiriku iga koht täidetud ning isegi seisti, mistõttu kiriku akustika muutus suhteliselt ktiivaks, raskendades sellega kindlasti ka teose esitamist. **Eesti Filharmoonia Kammerkoor** (dirigent **Paul Hillier**) oli paigutatud altarist paremale ja instrumentalistid altari ette (organist orelirõdul). Jeesuse osatäitja seisis organisti juures, Pilaatuse osatäitja aga kantslis – muusikute selline paigutus andis teosele ruumilise mõõtme. Soolopartiid kõlasid kajata akustikas väga hapralt. Ka kooril oli alguses raskusi kõrgete helide tabamisega, kuid ettekande kulgedes muutus esitus aina kindlamaks. Teost esitati väga hingestatult, kusjuures erilise atmosfääri löid *piano*- ja *pianissimo*-kohad. Esile tõstmist väärivad ka solistide peenekoelised ja koolitatud tämbrid.

Teine festivalil kõlanud suurvorm oli „**Stabat mater**” (1985). Ansambli „**Theatre of Voices**” kontserti Tallinna Metodisti kirikus iseloomustas kõrge professionaalne tase, lihvitus ja täpsus. Kontsert jagunes kaheks võrdlemisi kontrastseks pooleks: selle esimeses pooles kõlas rida Mozarti peamiselt Salzburgi perioodil kirjutatud vaimulike teoseid ning teises pooles Arvo Pärdi „Ein Wallfahrtslied” ja „Stabat mater”. Hoolimata kahe helilooja erinevast lähe-

Eesti Entsüklopeediakirjastus andis Arvo Pärdi 70. sünnipäevaks välja raamatu „Arvo Pärt peeglis”, mille on koostanud itaalia muusikateadlane ja -kriitik Enzo Restagno ning mida eesti lugejale mõeldes täiendavad Toomas Siitani ja Saale Kareda kirjutised. Raamat pakub rohkem kui kolmesajal leheküljel intervjuusid Pärdiva, tema muusika analüüsi, vaateid helilooja elukäigule; loomingu, heliplaatide ja tunnustuste nimekirja, bibliograafiat ning haruldast pildimaterjali. Raamatu kirjastamise projektijuht on Tiina Mattisen, vastutav tõlkija ja toimetaja Toomas Siitan.

nemisest kasutatavale tekstile ei ole Mozarti asetamine Pärdi kõrvale tegelikult nii ootamatu, kui esmapilgul võib paista. Mozarti varajane, valgustusajastule omaselt emotsionaalselt rikas, kuid samas ka mõistuspärane muusika proovib tasakaalustatud vahendite abil teksti eelkõige ümber jutustada, üritades võimalikult ratsionaalselt edasi anda teksti loodavaid meeleseisundeid. Arvo Pärdi

muusika puhul võiks muidugi väita pigem vastupidist – erinevalt Mozarti muusikast ei ole selle taotlus olla vahelduvate meeleseisundite (afektide) väljendus. Kuid seda enam süüvib Pärdi muusika sarnaselt barokiheliloojate muusikaga kogu teose vältel just teatavasse kindlasse ja muutumatusse meeleseisundisse. Ning nimetatud meeleseisundi muusikalise väljendusena on

afekt Pärdi muusikasse tegelikult varjatult jälle tagasi tulnud.

Kontserdi esimeses pooles näisid interpreedid Mozarti muusika vaimusega hästi haakuvat. Helilooja teoste õhuline karakter võimaldas suurepäraselt esile tulla solistide nüansirikastel häältel. Siinkohal võiks eelkõige nimetada sopran **Else Torpi** ja kontratenor **Christopher Fieldi**. Kohati häiris **Paul Hillieri** kergelt forsseeriv laulmisaan. Samuti ilmselt kontserdipaiga akustikast tingituna kippusid vokaal- ja instrumentaalhääled jääma mõnikord justkui eraldi seisvateks, moodustamata ühtset tämbriolist tervikut.

Kontserdi teise poole algusteose „Ein Wallfahrtslied“ puhul näisid kummitavat kõlaprobleemid ja vormikujunduslik külg, kuid seda eelkõige instrumentaalpartiide puhul – Paul Hillier tegi siin ilmselt oma õhtu parima etteaste. Oluliselt terviklikuma mulje jättis „Stabat mater“, õhtu peateos, kus taas oli võimalik süveneda koolitatud vokaalhäälte tämbriolisse rikkusesse.

Festivali üks sisulisi kulminatsioone oli kahtlemata Pärdi „**Miserere**“ (1989) esitus Eesti Filharmoonia Kammerkoorilt ja instrumentaalansambliilt Paul Hillieri dirigeerimisel „Estonia“ kontserdisaalis 22. septembril. Kontserdi esimeses pooles kõlas valimik Arvo Pärdi *a cappella* kooriloomingust [„Dopo la vittoria“ (1996), „Anthem“ (2004), „Nunc dimittis“ (2001) ja „Salve regina“ (2002)]. Tunnustades küll esituse kõrget professionaalset taset, peab siiski ütleva, et kontserdi esimene pool jäi pisut hillitsetuks. Mõningaid probleeme tekitas kõrgete nootide tabamine. Nimetatud puudusest oli aga vaba kontserdi teine pool. „Miserere“ on muusikuile kahtlemata üks tänuväärsemaid Arvo Pärdi muidu suhteliselt askeetlike ja meditatiivsete teoste pikas reas. Pausides akumuleeruva energia vallandumine „Dies iras“ oli dirigendil hästi ette valmistatud

ja ka läbi viidud. Esiletõstmist väärrib Christopher Bowers-Broadbenti tundlikult mängitud ja huvitavalt registreeritud orelipartii – oreli kõla oli kord mahe ja pehme, kord võimas ja värvirikas. Samuti tuleb selle esituse puhul tunnustada instrumentaalansambli, orelit ja koori orgaanilist kooskõla.

28. septembril kõlas Rakvere õigeusu kirikus festivali lõppkontserdina „Kanon pokajanen“ Eesti Filharmoonia Kammerkoori ja **Tõnu Kaljuste** esituses. Rakvere õigeusu kiriku kontserdipaigana oli selle teose ettekandmiseks ülimalt sobiv, kuigi ka ülimalt ebatavaline (sellist tüüpi kontserdid ei ole õigeusu kirikus just sagedased). Muusikud olid paigutatud ringikujuliselt publiku keskele, mis kaotas tavapärase distantsi lava ja saali vahel ning tekitas suurema osalemistunde. Iga laulja hääl oli selgesti eristatav, sellest hoolimata ei läinud kaotsi koori kompaktne kõla. Erinevalt kontsertlikust „Misererest“, mis nõuabki suuremat saali, aitas sissepoole pööratud „Kanon pokajaneni“ puhul piiratud ruum ning efektsete dekoratsioonide puudumine õnnestunud esitusele hästi kaasa. Tajutav oli ka publiku äärmiselt soe ja vastuvõtlik suhtumine, seda hoolimata asjaolust, et kauane seismine ja õhupuudus muutis teosele kaasa elamise nii mõnelegi raskeks. Tegemist oli kahtlemata festivali kõige „pärdilikuma“ kontserdiga.

Teistest juubelikontsertidest

18. septembril esines Niguliste kirikus inglise organist Christopher Bowers-Broadbent. Christopher Bowers-Broadbenti näol on tegemist üsna omapäraselt mõtleva muusikuga. Eraldi asjatundlikku käsitlemist vajaks ilmselt tema registreerimistehnika, mis pakkus kontserdil ka suurimaid üllatusi – see ei olnud alati veenev ja arusaadav, kuid kutsus esile samas palju mõtteid eri häälte suhete võimalikkusest. Mõningaid küsitavusi teki-

Paul Hillier & Tõnu Tormis

On Pärt

Väljaandjalt *Theatre of Voices Edition* ilmus Arvo Pärdi juubeliks raamat „On Pärt”, mille pealkirjal on tähendus nii eesti, inglise kui ka vene keeles. Raamat on kaheosaline. Esimene osa pakub vaadata Tõnu Tormise suurepäraseid ja eksklusiivseid fotosid heliloojast ning temaga seotud inimestest. Raamatu teine pool sisaldab nii inglise keeles kui ka Maarja Kangro ja Anneli Undi tõlkes eesti keelde nelja Pärdi-teemalist esseed muusikateadlaselt ja dirigendilt Paul Hillierilt.

tas ka kontserdi ülesehitus, millel keskne telg, kas siis Arvo Pärdi või mõne muu siduva teema näol, tegelikult puudus – Arvo Pärdi loomingust kõlas vaid kaks pala, lisaks Bach ja Mozart ning rida eesti heliloojaid. Kuulajal oli võimalus tutvuda ka Broadbenti kui heliloojaga. Kahe kõlanud teose põhjal võib väita, et heliloojana on Broadbent konstruktivist, samuti on tema helikeeles võimalik tajuda teatavat Pärdist mõjutatud askeetlikkust. Kontserdi üheks huvipakkuvamaks teoseks kujunes René Eespere „Convectors” (esiettekanne). Eespere stiil on viimasel kümnendil muutunud vaikselt, kuid

kindlalt oluliselt ekspressiivsemaks. Teiste heliloojate teosed (Andres Uibo „Ja tema pühib ära kõik pisarad...” ning Urmas Sisaski „Ostinato con finale” tsüklist „Geminorium Kastor”) eriliselt üllatusi ei pakkunud. Kontsert andis aga kahtlemata põgusa ülevaate eesti orelimuusika praegusest seisust.

Ka 17. septembril Tallinna raekojas toimunud „Tobiase keelpillikvarteti” kontsert oli välja reklaamitud helilooja juubeliüritusena, kuid kantud hoopis teisest atmosfäärist kui eespool nimetatud kontserdid. Kuna Arvo Pärdi suurearvuline austajaskond sellelt kontserdilt

Tõnu Tormise foto

ilmselt puudus, siis oli siin ka oluliselt vähem pidupäeva meeleolu – üritus jättis palju rohkem n-ö reakontserdi mulje. Eriti kontserdi esimeses pooles ei näinud kvartett end veel päris hästi tundvat, ansambli kohati rabedale mängule (peamiseks probleemiks oli kvarteti pisut harali kõla) ei aidanud kaasa ka suhteliselt külm ja äraootav publik. Nii nagu orelkontserdi puhul, ei olnud Pärt ka sellel kontserdil dominant, helilooja loomingust esitati kolm pala: „Summa“, „Psalom“ ja „Fratres“. Kvartett „tõmbas ennast käima“ alles kontserdi teises pooles, kus kõlas õhtu peateos, Felix Mendelssohn-Bartholdy Keelpillikvartett *f*-moll, *op. post.* 80. Kuigi mõningaid tehnilisi apsakaid juhtus ka siin, jäi sellest esitusest positiivne üldmulje. Kuulates „Tobiase kvartetti“, pidi taas tõdema seda, kui haavatav ja habras on keelpillikvartett kõlalisel võrreldes keelpilli- või sümfooniaorkestriga.

Nagu Rakvere Arvo Pärdi festivali kunstiline juht Paul Hillier bukleti avasõnas ütles, oli selle ürituse näol tegemist eelkõige sünnipäevatoridi valmistam-

isega, millel süüdati hulk küünlaid. Mõned küünlad põlesid sellel tordil ehk heledamalt kui teised, kuid festivali kui terviku seisukohalt olid need kõik olulised. Festival keskendus eelkõige helilooja *tintinnabuli*-stiilis vokaalteoste ja mõjus suurvormide esitamise kiuste kokku võttes üsna kammerlikuna. Teoste valikust tingituna jäi ehk pisut tagaplaanile ka Arvo Pärdi muusika mängulisem külge. Samas on huvitav, et Arvo Pärdi kõrval esitati festivalil muusikat kahelt suurelt muusikaajaloo imelapselt – Mozartilt ja Mendelssohnilt – ning suhteliselt vähem Pärdi kaasaegsetelt heliloojatelt (erandiks Bowers-Broadbenti oreliõhtu). Kuigi helilooja *tintinnabuli* kompositsioonitehnika vaimne alus pärineb hoopis varasemast ajast kui nimetatud heliloojate muusika, haakusid Mozarti ja Mendelssohni teosed Pärdi muusikaga üllatavalt hästi. Põhjus võib olla selles, et nii Mozarti, Mendelssohni kui ka Pärdi teosed on hoolimata suurtest stiililistest erinevustest sisemiselt tasakaalustatud ning põhinevad mingis üldisemas mõttes samal alusel.